

DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss1(6).282974pp33-40
УДК 330. 338.001.36

Олексюк В.О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0003-4841-458X
e-mail: docent7799@gmail.com
Oleksiuk Vitalii, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics
Dnipro State University of Agrarian and Economics, Dnipro
ORCID ID: 0000-0003-4841-458X
e-mail: docent7799@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF INNOVATIVE MODERNIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY

Досліджено методологічний інструментарій інноваційної модернізації національної економіки.

Встановлено, що для теоретичного обґрунтування інноваційної модернізації національної економіки, визначення траєкторії й з'ясування об'єктивних тенденцій еволюційного руху, прогнозування перспектив становлення інноваційної системи найбільш прийнятною методологічною платформою є еволюційний підхід.

Аргументовано, що інноваційні зміни національної економіки ускладнені подвійним інституціональним базисом суспільства та економічних суб'єктів, які не завжди мотивовані на конкурентні відносини та інноваційні зміни. Акцентовано, що інноваційна модернізація національної економіки потребує якісно іншого господарського механізму, що орієнтований на подолання технологічного відставання й структурного дисбалансу та реалізує сучасний тренд економічного зростання на засадах високотехнологічного інноваційного виробництва

Доведено, що методологічна синергія еволюційного та інституціонального підходів в дослідженні перспектив інноваційної модернізації національної економіки детермінує збереження зв'язків між сутністю та формою проявів інновацій та дозволяє аналізувати економічні інститути в процесі еволюції, досліджувати впливи еволюційних механізмів й забезпечує вищий рівень теоретичних узагальнень.

Ключові слова: модернізація, методологія, інноваційний розвиток, інституціональне забезпечення, інститут, розвиток.

The methodological tools of innovative modernization of the national economy are investigated.

It has been determined that for theoretical substantiation of innovative modernization of the national economy, determination of trajectory and clarification of objective tendencies of evolutionary movement, forecasting prospects for formation of innovative system at the level of industry or economy as a whole, the most acceptable methodological platform is evolutionary approach.

It is stated that the methodology of evolutionary approach is based on biological analogies, evolutionary language of Darwinism, mechanisms and elements of heredity, variability, selection, which determine the evolution of economic institutions. To transfer evolutionary ideas to the study of economic dynamics, a unit of selection is allocated, or an institution that has stability over time, the ability to change, can be transformed.

It is argued that innovative changes in the national economy are complicated by the dual institutional basis of society and economic entities, which are not always motivated for competitive relations and innovative changes. It is emphasized that innovative modernization of the national economy requires a qualitatively different economic mechanism, which is focused on overcoming the

technological lag and structural imbalance and implements the modern trend of economic growth on the basis of high-tech innovative production.

It is substantiated that the process of modernization requires taking measures to form effective basic institutions of the national economy, efficiency of market mechanisms, mobilization of economic resources and scientific potential for the development of fundamental research and applied developments and implementation of a modern model of the innovation process.

It is proved that the methodological synergy of evolutionary and institutional approaches in studying the prospects for innovative modernization of the national economy determines the preservation of links between the essence and form of manifestations of innovations and allows analysing economic institutions in the process of evolution, exploring the influences of evolutionary mechanisms and provides a higher level of theoretical generalizations.

Key words: *modernization, methodology, innovation development, institutional support, institute, development, national economy.*

JEL Classification: *O11, P40*

Постановка проблеми. Питання модернізації економіки в умовах сьогодення набуває важливого теоретико-методологічного і практичного значення з урахуванням потреб повоєнного відновлення, стабілізації економіки і подальших стратегічних векторів інноваційного розвитку України.

Економічні реалії формують нові вимоги до методологічного базису та регулюючого інструментарію модернізаційних трансформацій з огляду на пріоритетність їх інноваційної спрямованості. В наукових дослідженнях проблематика методологічного забезпечення та потенціал регулюючого впливу на економічну динаміку дискутуються достатньо тривалий період, але в умовах структурних криз, воєнного стану, змін соціально-економічних моделей розвитку акцент в даному питанні зміщується до обґрунтування виключної регулюючої ролі держави в модернізаційних змінах. Покладання стратегічних завдань на ключовий інститут (державу), не повинен позбавити регулюючих дій інших інституціональних суб'єктів (суспільства та ринку), адже домінуючий вплив однієї з регулюючих сил здатний деформувати модель соціально-економічного розвитку до її тоталітарного, олігархічного або анархічного формату.

Динаміка сучасного світогосподарського розвитку й структурні кризи в глобальному середовищі розкрили суперечливість та дискусійність фундаментальних економічних теорій, неможливість для традиційного методологічного інструментарію відображати новітні процеси й явища за допомогою традиційного категоріального апарату і неспроможність сформувати дієві моделі для регулювання економічних процесів. Аналіз сучасного стану розвитку національного виробництва, визначення пріоритетів та інструментів регулювання його подальшого розвитку, з'ясування впливу інновацій на модернізаційні процеси об'єктивно потребують застосування відповідного інструментарію або методології дослідження.

Недостатній стан розробки методологічних засад модернізаційних трансформацій економічних моделей в умовах євроінтеграційних змін та глобалізаційних процесів, а також перспективність отримання репрезентативних результатів досліджень наукового базису й факторів динамічного розвитку економіки, актуалізують пріоритетність подальших досліджень означеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модернізаційні процеси активно досліджувались у західній науці у 60-і роки ХХ ст., за часів процесів деколонізації й обрання країнами Африки, Азії, Латинської Америки подальшого вектору розвитку за західно-європейським вектором. За умов відсутності обґрунтованих адекватних стратегій розвитку й ідентичних для національних господарств інститутів й сформованих еволюційних обмежень, – модернізаційні процеси набули ознак «вестернізації», де були залучені тільки «поверхові» ознаки західних моделей [1]. На відміну від західної науки у вітчизняних дослідженнях модернізаційні трансформації активно досліджувались за часів отримання радянськими республіками економічної незалежності від перебування у складі єдиного господарського

комплексу та пошуку теоретико-методологічного базису для обґрунтування національних стратегій та інструментів реалізації подальшого розвитку.

Проблематика модернізаційних змін досліджувалась в контексті обґрунтування інструментів стимулювання довгострокового економічного зростання; пошуку шляхів переходу до постіндустріальної моделі розвитку; формування фундаменту для креативної (мережевої) економіки; визначення методологічної платформи й інструментарію модернізаційних трансформацій; інновацізації економічних трансформацій [3-7]. При суттєвому обсязі наукових досліджень, присвячених модернізації суспільних господарств, їх структурним трансформаціям, інституціональним інструментам впливу на економічну динаміку, залишаються доволі дискусійними сутнісні і практичні складові та інструментарій модернізаційних змін, їх інноваційна складова, що актуалізує важливість та обумовлює перспективи подальших наукових досліджень інноваційної динаміки.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування методологічного базису інноваційної модернізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активізація наукової думки щодо теоретичного обґрунтування модернізаційних перетворень пов'язана з пошуком заходів економічної політики, які сприятимуть досягненню максимального ефекту від застосування регулюючих інструментів для реалізації «випереджального розвитку» [8, с. 168-169]. Концептуальну основу подібному науковому дискурсу започаткували дослідження вчених у XIX ст. в контексті пошуку стимулюючих інструментів для реалізації наявних конкурентних переваг економіки. Концепт модернізаційних стратегій був розширений обґрунтуванням інституціонально ролі держави та співвідношення державного й ринкового впливу на економіку. Гносеологічну базу досліджень інструментів ринкового і державного регулювання економіки та їх співвідношення було закладено представниками історичної школи (Ф. Лістом, В. Рошером, Б. Гільдебрандом), які заперечували окремі положення й певний космополітизм класичної школи й акцентували увагу на важливості врахування історичної специфіки та еволюційних особливостей при переході економічної моделі на більш високий щабель розвитку.

З початку XIX ст., в часи перманентних циклічних криз, науковий дискурс спрямовувався на з'ясування проблематики циклічного розвитку (Т. Мальтус, К. Родбертус, Є. Слуцький, І. Янжул), що сприяло, в подальшому, обґрунтуванню інструментарію регулюючого впливу держави на економіку для забезпечення її рівноваги. Не дивлячись на дискусійні або протилежні погляди науковців щодо регулюючого інструментарію держави, можна констатувати, що обґрунтування її виключної інституціональної ролі в процесі еволюції ринкового господарства, поступово розширювалось. Зазначене потребувало перегляду існуючого методологічного інструментарію в контексті забезпечення його відповідності предмету дослідження.

Взаємодія між предметом і методом наукових досліджень є відносинами конкретного аспекту об'єктивної реальності або предмету й суб'єктивного інструментарію для пізнання (або методу), що використовує дослідник. Метод дослідження не привноситься екзогенно, він має орієнтуватися на «віддзеркалення предмету», ендогенні закономірності й складові його розвитку та детермінуватись специфікою предмету. Саме внутрішні особливості і зміст предмета дослідження виступають детермінантами для формування прийомів і інструментарію, які найбільш повно дозволяють розкрити особливості й закономірності розвитку самого предмета дослідження. Метод дослідження, який відбиває суб'єктивну складову пізнання, є специфічним "набуттям" предмета, але у змістовному наповненні він об'єктивний. При вивченні предмету дослідження на його початковому етапі зміст методу та його інструментарій детермінує характер пізнання предмету, формує вихідне уявлення і еволюціонує спільно із пізнанням предмету дослідження. Завданням для наукового пошуку виступає цілісне та завершене розкриття та пізнання предмету наукового дослідження, досягнення органічної єдності предмету дослідження і його методології [2].

Значна частка наукових досліджень у XX ст. приділяла увагу нерівноважним станам і процесам та наявності позитивних зворотних зв'язків. Необхідність дослідження процесів

глобалізації, швидкого переміщення капіталу через кордони країн, зростання інформатизації національних господарств, зростаючої вартості знань сприяли виникненню нових наукових напрямів і відповідної методології, зокрема екофізики і еволюційної економіки. Так пізнання невірноваженої системи, яка схильна до самоорганізації та аналіз стану національного виробництва, за умов структурної розбалансованості, обумовлює адекватність еволюційної платформи й методологічного потенціалу еволюційного підходу для інноваційної модернізації національної економіки.

Відтак, для теоретичного обґрунтування інноваційної модернізації національної економіки, визначення траєкторії й з'ясування об'єктивних тенденцій еволюційного руху, формування нормативного ідеалу розвитку інновацій в національному виробництві, прогнозування перспектив становлення інноваційної системи на рівні галузі або економіки в цілому, необхідне застосувати метод дослідження, який сприятиме акцентуванню уваги на вказаних особливостях. Відповідною методологічною платформою є еволюційний підхід, який дозволяє досліджувати нестійкі, різноманітні, нерівноважні стани, але для самого предмету пізнання подібні стани можуть розглядатися, як такі, що "породжують порядок із хаосу", вони детермінують конкуренцію технологічних розробок, економічних інститутів, стимулюють процес заміни і виживання, обумовлюють інноваційний розвиток, розширюють економічний потенціал та забезпечують перехід до нових способів і технологій виробництва.

Методологічній інструментарій еволюційного підходу корелює з біологічними аналогіями, еволюційною мовою дарвінізму, концентрує увагу на механізмах та відповідних елементах спадковості, мінливості, добору, що детермінують еволюцію економічних інститутів. Перенесення еволюційних ідей на економічну динаміку потребувало виокремлення «одиниці селекції», або субстанції, що має стійкість у часі, здатна до змін, може передаватися від одних суб'єктів економіки до інших. Засновник інституціоналізму Т. Веблен одним з перших обґрунтував думку відносно інститутів, які можна уподібнити до генів, а саму еволюцію господарської системи до еволюції в живій природі за загальними або близькими законами [10].

Відтак, методологічний базис еволюційного підходу обумовлює виділення одиниці селекції, що можна застосувати і до економічної структури, яка спроможна забезпечити еволюційний розвиток. Подібною еволюційною одиницею селекції є інститут, який в найширшому трактуванні може бути визначеним як сукупність формалізованих та зафіксованих звичаями і традиціями, неформальних обмежень, які структурують взаємодії окремих індивідів в економічній і соціальній сферах. Наявні формальні і неформальні обмеження мають іманентні характеристики, до них відноситься структура, джерела закріплення, характер ймовірних санкцій за невиконання, спрямованість впливу, обсяги трансакційних витрат. В структурному плані ключовими формальними обмеженнями виступають правила, а неформальними є правила (норми). Відповідно і санкції за недотримання формальних та неформальних обмежень мають відрізнятися. За недотримання формальних норм застосовуються правові санкції (можуть бути адміністративними або кримінальними), за недотримання неформальних обмежень застосовуються соціальні санкції (наприклад, втрата репутації). Формальні норми стосуються всіх індивідів й фіксуються в законодавчому праві, а неформальні норми в неписаному праві та обмежуються рамками безпосередньо соціально однорідної групи.

Відтак, для дослідження інноваційної модернізації економічних систем може бути використаний еволюційний підхід, як методологічний базис, що дозволяє розкрити «глибину» пізнання, а конкретизувати інструментарій й визначити зв'язки між економічними та неекономічними чинниками, складовими інноваційного розвитку дозволить інституціоналізм. Подібне формування інституціонально-еволюційної методологічної платформи сприятиме збереженню зв'язків між сутнісними характеристиками і формою прояву інноваційної динаміки.

Інституціоналізм дозволяє розкрити базові умови функціонування, норми й правила, існуючі обмеження економічної динаміки. Інституціональний інструментарій опосередковує існуючі переходи від однієї історично сформованої економічної системи до іншої, від

загальних та глобальних проблем до локальних. Інституціоналізм, безумовно, не підміняє і не виключає дослідження безпосередньо економічних властивостей і закономірностей та не підміняє їх закономірностями соціальними, надбудовними.

Методологічну платформу інституціонально еволюційного підходу сформували в своїх працях Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл, Дж. Стенфілд, Дж. Ходжсон. Фундаментальні теоретичні основи інституціональної динаміки розробляли А. Гриф, Д. Норт, Р. Метьюз, Дж. Мокір, Дж. Найт. Методологічний інструментарій для нової інституціональної економіки обґрунтовували А. Алчіан, Г. Демсец, Р. Коуз, Д. Менар, Д. Норт, Г. Саймон, О. Уільямсон. Неінституціоналісти керувалися принципами методологічного індивідуалізму, а самі інститути досліджували як результат переважно індивідуального та колективного взаємовпливу і взаємодії економічних суб'єктів. Відмінність між старою та новою інституціональною економікою виявилась і в тому, що послідовники визначали інститути переважно як ендегенні структури і пояснювали їх утворення і функціонування з позицій методології неокласичної теорії (табл. 1).

Таблиця 1. Методологічний базис інституціоналізму

Методологічна платформа	Традиційна школа інституціоналізму	Новий інституціоналізм	Неінституціональний підхід
Методологічний базис (ядро)	Дослідження нерівноважного стану та механізмів адаптації	Припускається наявність декількох станів рівноваги; оптимум не завжди може відповідати рівновазі	
	Принципи цілораціональності суб'єктів, альтруїзм	Обмежена раціональність поведінки, наявність обмежень	Обмежена раціональність суб'єктів, опортунізм
	Нестабільність та ендегенність існуючих переваг індивіда		Стабільність та екзогенність у перевагах індивідів
	Принцип кумулятивної причинності	Вибір варіанту, що може задовольняти	Принципи максимізації
Базові принципи	Методологічний холізм		Методологічний індивідуалізм
Метод дослідження предмету	Індукції		Дедукції
Базовий методологічний підхід	Міждисциплінарний; Історико генетичний аналіз		Дослідження неринкових процесів на базі економічного інструментарію
Підхід до дослідження	Економіка перебуває в еволюційному русі	Економіку формують інститути, які утворюють ринок	Економіка є системою влади; специфікація наявних прав власності
Передумови для аналізу	обумовленість економічного розвитку традиціями, звичками та нормами		Трансакційні витрати мають властивість зростати
	Недосконалість конкуренції і специфічність наявних ресурсів		

Джерело: власна розробка

Подібний методологічний базис дозволяє використовувати повний спектр інструментарію для пізнання інституціональних організаційних і економічних змін, що відбувались і проходять в національній економіці та сприяє оцінці можливих трансформацій при переході до інноваційного шляху розвитку. Методологічний інструментарій інституціоналізму дозволяє врахувати додаткові еволюційні чинники розвитку та формальні і неформальні обмеження щодо розгортання економічних явищ і процесів.

Інноваційна трансформація національної економіки ускладнена подвійним інституціональним базисом суспільства та економічних суб'єктів, які не завжди мотивовані на конкурентні відносини та інноваційні зміни, а доволі часто орієнтовані на збагачення за допомогою використання різноманітних схем. Тіньова економіка фактично підтримується стійкими і легальними формами. Економічні відносини будуються на хабарах, відкатах, «оборутках», відборі бізнесу, що здійснюються за формальними процедурами, а політичні інститути люблять власний бізнес.

Інноваційна модернізація національної економіки потребує якісно іншого господарського механізму, що орієнтований на подолання технологічного відставання й структурного дисбалансу та реалізує сучасний тренд економічного зростання на засадах високотехнологічного інноваційного виробництва. Процес модернізації потребує прийняття заходів з формування ефективних базисних інститутів національного господарства, дієвості ринкових механізмів, мобілізації економічних ресурсів та наукового потенціалу для розвитку фундаментальних досліджень і прикладних розробок та реалізації сучасної моделі інноваційного процесу. Інституціональне забезпечення в модернізаційному процесі необхідно формувати з позицій розвитку сприятливого інвестиційного середовища і клімату; обмеження монополізму та підтримки конкуренції; скорочення тіньової сфери економіки та корупції; забезпечення розвитку і фінансування науки; формування інноваційної інфраструктури; розвитку високотехнологічного виробництва і нових робочих місць; розширення горизонтальної інтеграції та сприяння розвитку інноваційного бізнесу.

Висновки. З позицій завдань економічного відновлення та вектору на інноваційну модернізацію національного господарства необхідно обґрунтувати інституціональну роль основних рушійних сил в економічній динаміці (держава, ринковий механізм, суспільство).

Модернізаційні перетворення обумовлюють актуалізацію наукового дискурсу щодо обґрунтування методологічного базису подібних змін. Оцінка наявного методологічного інструментарію, його відповідності предмету наукового дослідження виявила адекватність застосування концепту еволюційної економіки для обґрунтування регулюючих впливів, стимулів і механізму інноваційного розвитку національного виробництва. Динамізм методологічного інструментарію еволюційного підходу реалізується за допомогою посилення до біологічних механізмів і аналогій та використання еволюційної принципів дарвінізму, акцентованої уваги до ключових чинників інституціональної динаміки: спадковості, мінливості, добору, що детермінують розвиток інституту.

Дієвість методології еволюційної теорії забезпечується виокремленням одиниці селекційної динаміки. Подібна субстанція є стійкою у часі, може передаватися від одних суб'єктів економіки до інших, але при цьому має здатність до змін. Подібною еволюційною субстанцією виступає економічний інститут.

Методологічна синергія еволюційного та інституціонального підходів в дослідженні інноваційної модернізації національного виробництва детермінує збереження зв'язків між сутністю та формою проявів інновацій та дозволяє аналізувати економічні інститути в процесі еволюції, досліджувати впливи еволюційних механізмів й забезпечує вищий рівень теоретичних узагальнень. Окреслена методологічна платформа формує повніший спектр інструментарію для дослідження економічної динаміки та створює перспективи для виокремлення й характеристики нових умов протікання економічних явищ і процесів, з'ясувати їх суть.

Список використаної літератури

1. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін. К.: Знання, 2008. 431 с.
2. Зверяков М.І. Про зміну предмета і методу політичної економії. *Економічна теорія*. 2015. № 4. С. 5–11.
3. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь /за заг. ред. В.М. Гейця та ін. К. : НАН України, 2015. 336 с.
4. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6 (120). С. 18-25.
5. Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації : монографія / за заг. ред. Е.М. Забарної та ін. Херсон, 2019. 92 с.
6. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С. 28-45.
7. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42-49.
8. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К.: ЛОГОС, 2003. 617 с.
9. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу, пер. з англ. Київ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
10. Veblen T. The theory of the leisure class: An economic study of institutions. New York : MacMillan, 1899. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/veblen-the-theory-of-the-leisure-class-an-economic-study-of-institutions> (дата звернення: 27.03.2023).
11. Denzau A., North D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3-31.
12. North D.C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 82 p.

References

- [1] Hrazhevskya N. I. (2008) *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [The economic system of the era of global change]. Kyiv: Knowledge. (in Ukrainian)
- [2] Zveriyakov M. I. (2015) Pro zminu predmeta i metodu politychnoi ekonomii [About change of a subject and a method of political economy]. *Ekonomichna teoriia*, no. 4, pp. 5–11.
- [3] Heyets V.M. (2015) *Innovatsiina Ukraina 2020* [Innovative Ukraine 2020], NAS of Ukraine, Kyiv. (in Ukrainian)
- [4] Melnik O. (2011) Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovative development]. *Aktualni problemi ekonomyky*, vol. 6, pp.18-25.
- [5] Zabarna E.M. (2019) *Parady`gma innovacijnogo rozvy`tku v umovax ry`nkovoyi transformaciyi* [The paradigm of innovative development in the conditions of market transformation], Oldi-plyus, Kherson. (in Ukrainian)
- [6] Fedulova L. (2013) Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. *Ekonomichna teoriia*, vol. 2, pp.28-45.
- [7] Fedulova L. (2020) Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects]. *Economic Bulletin of the University*, vol. 44, pp. 42-49.
- [8] Chukhno A. (2003) Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine], LOHOS, Kyiv. (in Ukrainian)
- [9] Shumpeter Y. (2011) *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyклу* [Theory of economic development. Research of

profits, capital, credit, interest and economic cycle lane], Kyiv-Mohyla Academy House, Kyiv. (in Ukrainian)

- [10] Veblen T. (1899) *The theory of the leisure class: An economic study of institutions*. MacMillan, New York. Available at: <https://oll.libertyfund.org/title/veblen-the-theory-of-the-leisure-class-an-economic-study-of-institutions> (accessed 27 March 2023).
- [11] Denzau A., North D. (1994) Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*, vol. 47, no 1, pp. 3-31.
- [12] North D.C. (1990) *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press, Cambridge.